

กระบวนการจัดการป่าชายเลนในชุมชนอ่าวปากคลอง¹
The Processes of Mangrove Forest Management in Paklok
Bay Community

โชติ ถาวร²
สมศักดิ์ ศรีสันติสุข³
โนริยุกิ ชูชูกิ⁴
ชนิษฐา นันทบุตร⁵

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กระบวนการจัดการป่าชายเลนในชุมชนอ่าวปากคลอง จังหวัดภูเก็ต ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัย คือ ชุมชนอ่าวปากคลอง จังหวัดภูเก็ต โดยเลือก 2 ชุมชนที่ประสบความสำเร็จและมีกระบวนการจัดการป่าชายเลนที่แตกต่างกันในบริบทชุมชน คือ บ้านปากคลอง และบ้านบางโรง เก็บข้อมูลระหว่างเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2554 ถึง พฤษภาคม พ.ศ. 2556 จากเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ แกนนำกลุ่ม แกนนำชุมชน ชาวประมงพื้นบ้าน ชาวราชการ และนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน และการสนทนากลุ่มกับแกนนำกลุ่ม 2 ครั้ง ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “อำนาจทางสังคมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนอ่าวปากคลอง จังหวัดภูเก็ต” ปริญญาคุษย์บัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น พ.ศ. 2556

² นักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

³ รองศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

⁴ ศาสตราจารย์ Faculty of Law and Letter, University of the Ryukyus, ประเทศญี่ปุ่น

⁵ รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาการพยาบาลเวชปฏิบัติชุมชน คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

จัดการป่าชายเลนในชุมชนอ่าวป่าคลอก จำแนกออกเป็น 3 รูปแบบที่เกี่ยวข้องกัน คือ การจัดการโดยรัฐ (government based) โดยการใช้กฎหมายและหน่วยงานราชการเป็นหลัก จนนำมาสู่วิกฤติปัญหา จนทำให้ประชาชนในชุมชนต้องลุกขึ้นมาจัดการด้วยตนเอง เป็นการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนเป็นฐาน (communities based) โดยการเรียนรู้ เปิดเผยข้อมูลในพื้นที่สาธารณะ และการรวมกลุ่มหาทางออก เพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิตให้สมาชิกและได้ทำงานร่วมกันต่อไป และการจัดการร่วม (co-management) ที่มีการแบ่งหน้าที่ ความรับผิดชอบระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

Abstract

This research aimed to study the processes of mangrove forest management in Paklok Bay community. This study adopted a qualitative method. The research area covered Baan Paklok and Baan Bang-Rong, both in Paklok Bay, in Phuket Province; there are were; selected for being the two communities successful in terms of community context and process in different aspects. Data collected between May 2012 to May 2014. Data collected from documents, observations, interviews, and focus group discussions with key informants.

Result revealed that the mangrove forest management of Paklok Bay Community is categorized into 3 continuous forms, namely, government-based management, in which law and government organisations used as principles; community-based management, which entails public awareness campaigns leading to the movement and creation of a welfare group through which members work collectively; and the last form, co-management, which has proven necessary in ensuring sustainable mangrove management., cooperation is established whit related government organisations; both the community and government organisations perform allocated duties and responsibilities.

บทนำ

ป่าชายเลน (mangrove forest) หรือ ที่รู้จักกันในกลุ่มประชาชนชายฝั่งทะเลว่า “ป่าโกงกาง (intertidal forest)” หมายถึง กลุ่มสังคมพืชที่ขึ้นอยู่ตามชายฝั่งทะเล ดินเลน มีอยู่ตามชายฝั่งทะเลบริเวณปากแม่น้ำ อ่าว ทะเลสาบ และเกาะ ซึ่งเป็นบริเวณที่น้ำทะเลหรือน้ำกร่อยท่วมถึง และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์และพืชที่สามารถทนต่อสภาพความเค็มของน้ำได้ (นพรัตน์ บำรุงรัตน์, 2542; สนิท อักษรแก้ว, 2542) ในประเทศไทยมีป่าชายเลนบริเวณชายฝั่งทะเลตั้งแต่ภาคตะวันออก ภาคกลางบางจังหวัด และสองชายฝั่งทะเลในภาคใต้ โดยเฉพาะบริเวณอ่าวพังงา ฝั่งทะเลอันดามัน ในเขตพื้นที่จังหวัดพังงา กระบี่ และภูเก็ต เป็นพื้นที่ที่มีป่าชายเลนมากที่สุด

อย่างไรก็ตาม พื้นที่ป่าชายเลนของประเทศไทยเคยมีพื้นที่ถึง 2.3 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2504 อีก 30 ปีต่อมา ได้ลดลงเหลือเพียง 1.08 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2534 (สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ [UNDP]) เนื่องจาก การจัดการป่าชายเลนของประเทศไทย ในช่วงเวลาดังกล่าว รัฐเห็นความสำคัญของป่าชายเลนเพื่อตอบสนองต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ เช่นเดียวกับป่าไม้ในภาคเหนือ จึงให้เอกชนเข้ามาจัดการแทนชุมชนโดยให้สัมปทานป่าชายเลน เพื่อทำเตาเผาถ่าน และเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทำการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การบุกรุกที่ดิน และการส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ดินในป่าชายเลนรูปแบบต่างๆ (โครงการป่าชายเลนเพื่ออนาคต, 2536; มูลนิธิโกลด์คิมทอง, 2537) แต่การจัดการดังกล่าวนี้ประสบความสำเร็จล้มเหลว เนื่องจาก ยังไม่มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนที่ชัดเจน รูปแบบการเป็นเจ้าของป่ายังขาดความชัดเจน ไม่มีขอบเขตของป่าชายเลนที่แน่นอน ทำให้มีช่องว่างเพื่อเปลี่ยนแปลงการเป็นเจ้าของทรัพยากรให้เป็นประโยชน์ส่วนตัว ประกอบกับหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องมีหลายหน่วยงาน และขาดการประสานงานกัน ทำให้ไม่สามารถใช้กฎหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ (อยุธยา นิสสกา สมบูรณ์ เจริญ จิระตระกูล และ สมศักดิ์ บรมธมรัตน์, 2545) จึงเป็นเหตุให้ชุมชนหลายพื้นที่พยายามเข้ามาจัดการป่าชายเลนด้วยตนเองอีกครั้งหนึ่ง ทั้งการจัดการโดยชุมชนเป็นฐานและการจัดการร่วม (Pomeroy, R.S., & Ahmad, M, 2006).

ชุมชนอ่าวป่าคลอก เป็นชุมชนหนึ่งในเกาะภูเก็ตที่ยังมีชาวประมงพื้นบ้านใช้ประโยชน์จากป้าชายเลนและทะเลอ่าวป่าคลอก การเปลี่ยนแปลงของป้าชายเลนเกิดขึ้นเมื่อรัฐเข้ามาจัดการโดยการสัมปทานป้าชายเลนให้กับนายทุนเพื่อเผ่าถ่านเชิงพาณิชย์ การเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ การเข้ามาของเรือประมงพาณิชย์ อวนลาก อวนรุน ในบริเวณอ่าวป่าคลอก และการเกิดขึ้นของโรงแรม รีสอร์ท ท้าเทียบเรือ (marina) ตามนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาล (นครินทร์ อาสะวีย์, 2551; สุจารี ไชยบุญ, 2553) สิ่งเหล่านี้ได้มีผลกระทบทำให้ป้าชายเลนลดลง ชาวประมงพื้นบ้านหาสัตว์น้ำในทะเลได้ยากลำบากขึ้น จนกระทั่งเมื่อ 20 ปี หรือ ประมาณ พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา ประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกหลายชุมชนได้เริ่มมีการเคลื่อนไหวจัดการกับนายทุนที่บุกรุกป้าชายเลน และเรือประมงพาณิชย์ที่ผิดกฎหมายในอ่าวป่าคลอก จนประสบผลสำเร็จจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้น ในบทความนี้ ผู้วิจัยนำเสนอกระบวนการจัดการป้าชายเลนอ่าวป่าคลอก ซึ่งเป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการอนุรักษ์ป้าชายเลน ด้วยวิธีการจัดการที่หลากหลายในบริบทของชุมชน

วิธีการศึกษา

งานวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยในเชิงคุณภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2554 ถึง พฤษภาคม พ.ศ. 2556 จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มย่อย

ผู้วิจัยใช้เอกสารที่เกี่ยวข้องกับชุมชนอ่าวป่าคลอก และการจัดการป้าชายเลน ซึ่งเป็นเอกสาร รวบรวมโดยแกนนำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สื่อสิ่งพิมพ์ และวิทยานิพนธ์ ที่มีอยู่หลากหลาย เป็นเอกสารสำหรับการศึกษาความเป็นมา และการดำเนินการของชุมชนในระยะเวลาที่ผ่านมาในเบื้องต้น ก่อนเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และยังเป็นข้อมูลสำหรับใช้ประกอบในการวิเคราะห์ผลการวิจัยด้วย

นอกจากนั้นผู้วิจัยใช้แนวการสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยการสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 10 คน คือ ผู้นำชุมชน แกนนำกลุ่ม และชาวประมงพื้นบ้าน ในชุมชนอ่าวป่าคลอก ตำบลป่าคลอก อำเภอถลาง จังหวัด

ภูเก็ท โดยผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโส ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาเป็นเวลานาน รับรู้การเคลื่อนไหวพลวัตรชุมชน และมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนมาตลอด แกนนำกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่งบ้าน ปาคลอก กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านบางโรง ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปายายเลนมาตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน และชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกลุ่มดังกล่าวข้างต้น แต่เป็นบุคคลที่อยู่ในชุมชนมาเป็นเวลานานและเห็นการเคลื่อนไหวมาโดยตลอด และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนถูกต้อง เนื้อหาครอบคลุมมากขึ้น

หลังจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นรายบุคคลเรียบร้อยแล้ว จึงได้มีการจัดการสนทนากลุ่มกับแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ และแกนนำกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กลุ่มละ 1 ครั้ง โดยมีผู้ให้ข้อมูลหลัก ครั้งละ 6-8 คน และผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตการทำกิจกรรมของกลุ่ม และชุมชน ทั้งที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับการจัดการปายายเลน เป็นข้อมูลประกอบในการวิเคราะห์ด้วย

การวิเคราะห์ผลการวิจัย ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา โดยการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของชุมชนในกระบวนการจัดการปายายเลนในชุมชนอ่าวปาคลอก ใช้แนวคิด การจัดการปายายเลนเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ซึ่งจำแนกออกเป็น การจัดการโดยรัฐ โดยชุมชน และการจัดการร่วม

การนำเสนอข้อมูลผลการวิจัย โดยการพรรณนา ซึ่งจำแนกเนื้อหาการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรก นำเสนอบริบทชุมชนอ่าวปาคลอก เพื่อให้ทราบถึงสภาพทั่วไปของชุมชนอ่าวปาคลอก และชุมชนที่เป็นพื้นที่วิจัยทั้ง 2 ชุมชน ต่อจากนั้น เป็นการวิเคราะห์ผลการวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการจัดการปายายเลนในชุมชนอ่าวปาคลอก ซึ่งจำแนกออกเป็น 3 รูปแบบ คือ การจัดการโดยรัฐ การจัดการโดยชุมชนเป็นฐาน และการจัดการร่วม

ผลการศึกษา

ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาดังกล่าวออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ บริบทชุมชนอ่าวปาคลอก กระบวนการจัดการปายายเลนชุมชนอ่าวปาคลอก

ก. บริบทชุมชนอ่าวปากคลอง

อ่าวปากคลอง เป็นอ่าวหนึ่งในอ่าวพังงา ตั้งอยู่ในทิศตะวันออกของเกาะภูเก็ต ในเขตเทศบาลตำบลปากคลอง อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต มีพื้นที่ 23,560 ไร่ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 9 ชุมชน ทุกชุมชนมีพื้นที่ติดกับทะเลอ่าวพังงา ส่วนชุมชนที่ตั้งอยู่ในอ่าวปากคลอง มีเพียง 4 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านผักจืด ชุมชนบ้านปากคลอง ชุมชนบ้านบางโรง และชุมชนบ้านบางลา ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนอ่าวปากคลองนับถือศาสนาอิสลาม อย่างไรก็ตาม มีเพียงชุมชนบ้านปากคลอง เป็นชุมชนที่มีประชาชนนับถือศาสนาพุทธเกือบทั้งชุมชน ขณะที่ชุมชนบ้านบางโรง ซึ่งอยู่ติดกันประชาชนนับถือศาสนาอิสลามเกือบทั้งชุมชนเช่นกัน ดังนั้นการศึกษาค้างนี้ จึงเลือกศึกษาเฉพาะชุมชนบ้านปากคลอง และชุมชนบ้านบางโรง ที่มีความแตกต่างกันในบริบทชุมชนและเป็นชุมชนที่มีการจัดการปายาเลนที่ชัดเจนภายใต้บริบทของชุมชน

ชุมชนบ้านปากคลอง เป็นชุมชนมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน ควบคู่กับประวัติศาสตร์ของเกาะภูเก็ต เคยเป็นที่ตั้งค่ายรบกับพม่าในสมัยสงครามเก้าทัพของวีรสตรีท้าวเทพสตรี-ท้าวศรีสุนทร เป็นชุมชนเดียวในอ่าวปากคลองที่มีประชาชนเกือบทั้งชุมชนนับถือศาสนาพุทธ มีวัดโสภณวนาราม หรือวัดปากคลอง เป็นศูนย์กลาง มีวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ พิธีกรรมความเชื่อดั้งเดิม ด้านทิศตะวันตกของชุมชนเป็นเทือกเขาพระแทว และด้านตะวันออกติดชายฝั่งทะเลอ่าวปากคลอง มีปายาเลนที่ยังอุดมสมบูรณ์ 2 แปลง และในทะเลอ่าวปากคลองยังมีหีบทะเล และพญานาคอาศัยอยู่

ขณะที่ ชุมชนบ้านบางโรง เป็นชุมชนดั้งเดิมเคยมีเจ้าเมืองผู้ครองเมืองหลายองค์ ระหว่าง พ.ศ. 2391-2433 และมีความเจริญรุ่งเรืองด้านการค้าระหว่างประเทศ ที่เชื่อมโยงกับท่าเรือสิงคโปร์ ปีนัง และอยุธยา จึงเป็นชุมชนที่มีความหลากหลายของกลุ่มคน ทั้งชาวพุทธ ชาวจีน และชาวมุสลิม ในปัจจุบันประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวมุสลิม มีมัสยิด 2 แห่ง มีปายาเลนขนาดใหญ่ที่ยังคงอุดมสมบูรณ์

ข. กระบวนการจัดการป่าชายเลนในชุมชนอ่าวป่าคลอก

ผลการวิจัยพบว่า การจัดการป่าชายเลนในชุมชนอ่าวป่าคลอกตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จำแนกออกเป็น 3 รูปแบบ คือ การจัดการป่าชายเลนโดยรัฐ (government based) การจัดการโดยชุมชนเป็นฐาน (community based) และการจัดการร่วม” (co-management) จึงขอเสนอกระบวนการจัดการป่าชายเลนในชุมชนอ่าวป่าคลอก แต่ละรูปแบบ ดังนี้

1. การจัดการป่าชายเลนโดยรัฐ (Government -based)

การจัดการป่าชายเลนโดยรัฐ เป็นช่วงเวลาที่การจัดการป่าชายเลนของชุมชนอยู่ภายใต้ การจัดการโดยรัฐ ตามนโยบายการพัฒนาประเทศ ภายใต้แนวคิดการพัฒนาสู่ความทันสมัย (modernization) ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504) เป็นต้นมา ทำให้ชุมชนในประเทศไทยจำนวนไม่น้อยขาดการพึ่งตนเอง ทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญาของชุมชนหายไป หน่วยงานภายนอกเข้ามาทำหน้าที่แทนและถือเงินเป็นสำคัญในการวัดความจริง

เช่นเดียวกับชุมชนอ่าวป่าคลอก การพัฒนาดังกล่าวส่งผลให้ป่าชายเลนและสัตว์น้ำในทะเลบริเวณอ่าวป่าคลอกลดลงอย่างเห็นได้ชัด ประชาชนในชุมชนหลายครัวเรือนที่พึ่งพาอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำในทะเลอ่าวป่าคลอก ไม่สามารถทำมาหากินทั้งเพื่อการเลี้ยงชีพและเพื่อเป็นอาชีพได้ดั้งเดิมอีกต่อไป ซึ่งวิกฤติดังกล่าวก่อตัวขึ้นประมาณ พ.ศ.2513 เป็นต้นมา จากนโยบายการสัมปทานป่าชายเลนเพื่อเฝ้าถ่วงเชิงพาณิชย์ ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2489 ทำให้บริเวณชุมชนอ่าวป่าคลอกมีพื้นที่ป่าชายเลน 3 แปลง ไม้โกงกางถูกตัดไปจากพื้นที่ป่าชายเลนเกือบหมดทั้งหมด การลดลงของป่าชายเลนได้ส่งผลกระทบต่อชาวประมงพื้นบ้านที่ทำมาหากินกับทะเลและ ป่าชายเลน ต่อมาเรือประมงพาณิชย์ (อวนลากอวนรุน) เข้ามาแย่งสัตว์น้ำในทะเล การเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ได้ทำลายป่าชายเลน และส่งผลกระทบต่อประชาชนในชุมชน อ่าวป่าคลอกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังการให้ข้อมูลของชาวประมงพื้นบ้านในการสนทนากลุ่ม กล่าวว่า

“แต่แรกตกปูดำไม่ต้องพาหยอง (เครื่องมือจับปู) พาเพียงเชือกสักเส้น กับหินสักลูก พาเหยื่อไป ใช้เชือกดักเตาผูกกับเหยื่อ แล้วเอาระวังตัวเอง ชักเอาได้เป็นถุง (ถัง) น้ำมันกาด แต่ตอนนี่ต้องพาหยอง ตอนนั้นไปทีไหนหาได้ทั้งเพ...”

“...แต่พอป่าหมด อะไรมันหมดชาวบ้านได้รับผลกระทบ ตั้งแต่การทำมาหากิน การชะล้างของหน้าดิน สมัยก่อนคลองบางม่วง คลองบางด้วน เป็นวังลึก ท่วมหัว ตอนนี้น้ำเค็มหัวเขาไม่ได้ ตอนแรกตกปูดำได้เป็นสิบอบ พอป่าหมดไม่มี...”

“ตอนนั้นช่วงเวลานี้ (ประมาณบ่าย 2 โมง) อวนรุนมารอแล้ว เพราะบริเวณนี้อุดมสมบูรณ์ มีหญ้าทะเล เป็นเสมียนบ้าน ผังอ่าวปอเป็นปะการัง อวนรุนจนหญ้าขาด”

เช่นเดียวกับลุงถ้อย ชาวประมงพื้นบ้านที่เคยมีบ้านอยู่บริเวณชุมชนอ่าวป่าคลอก ปัจจุบันอาศัยอยู่ในตัวเมืองภูเก็ต และได้นำเรือมาหาปลาเดือนละ 1-2 ครั้ง ให้ความเห็นว่า “เมื่อก่อนหาได้ง่าย แต่เมื่อเรือประมงพาณิชย์เข้ามาจับสัตว์น้ำ ทำให้สัตว์น้ำลดลง การทำมาหากินลำบากขึ้น ...”

ในปัจจุบัน ชุมชนอ่าวป่าคลอกกำลังเผชิญกับการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวตามนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาล หลังเหตุการณ์คลื่นสึนามิ เมื่อ พ.ศ.2547 ผังทะเลด้านตะวันออกของเกาะภูเก็ต หรืออ่าวพังงากำลังเป็นที่สนใจของนักธุรกิจด้านการท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ เข้ามากว่านซื้อที่ดินก่อสร้างโรงแรม รีสอร์ท ท่าเรือ หมู่บ้านจัดสรร ฯลฯ และการขยายถนนจาก 2 ช่องทาง เป็น 4 ช่องทางจราจร ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน โดยเฉพาะ โครงการเคอะยามู บริเวณแหลมยามู ติดกับทะเลอ่าวป่าคลอก นำมาสู่การเคลื่อนไหวคัดค้านของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกอย่างกว้างขวาง

กล่าวได้ว่า นโยบายของรัฐในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวหรือประมง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสภาพป่าชายเลน และความอุดมสมบูรณ์ของทะเลอ่าวป่าคลอก อันส่งผลกระทบต่อสภาพชีวิตของชาวบ้านในเวลาต่อมา โดยการทำมาหากินที่เกี่ยวข้องกับทะเลอันเป็นวิถีดำรงชีพของประชาชนในชุมชนลำบากมากขึ้น ชุมชนได้พยายามเรียกร้องให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องดำเนินการแก้ไขปัญหาตามอำนาจหน้าที่ แต่ก็ไม่ได้เกิดผลสำเร็จ จนทำให้ประชาชนในชุมชน

อ่าวป่าคลอกทอนอยู่ในสภาพเช่นนี้อีกต่อไปไม่ได้ จึงต้องลุกขึ้นมาจัดการปัญหาการบุกรุกป่าชายเลน และทะเลอ่าวป่าคลอกด้วยตนเอง โดยการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นการก้าวไปสู่จัดการป่าชายเลนโดยชุมชนเป็นฐานที่จะกล่าวถึงรายละเอียดในตอนต่อไป

2. การจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนเป็นฐาน (Community based)

การจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนเป็นฐาน เกิดขึ้นในภาวะที่การจัดการป่าโดยรัฐและตลาดมีข้อจำกัด จึงทำให้ต้องหันกลับมาองค์ภาพของชุมชนในการจัดการอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งในอดีตชุมชนเป็นผู้จัดการมาเป็นเวลาช้านาน ต่อมาเมื่อรัฐสมัยใหม่เกิดขึ้น ประกอบกับการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม รัฐจึงเข้าไปจัดการป่าด้วยตนเองโดยเอื้อประโยชน์ให้กับทุน แนวคิดการจัดการโดยชุมชนเป็นฐานนี้ ถูกนำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรอย่างกว้างขวางทั่วโลก อย่างน้อยตั้งแต่ตอนกลางของทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา (Western, D., & Wright, R.M., 1994).

สำหรับประเทศไทย รัฐบาลไทยได้ให้การตอบรับแนวคิดการจัดการโดยชุมชนเป็นฐานที่ชัดเจนจากการสัมมนาในระดับชาติ ที่จังหวัดภูเก็ต เมื่อปี พ.ศ. 2539 โดยการสนับสนุนขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) (รายละเอียดใน Nickerson, D.J. (Ed.), 1998) เนื่องจากเห็นว่าข้อจำกัดในการจัดการป่าชายเลนของรัฐบาลไทย ทำให้ป่าชายเลนสูญหายไปเป็นจำนวนมากในยุคทุนนิยม ทำให้ป่าชายเลนถูกบุกรุกด้วยการขยายตัวของนาุ้งอย่างกว้างขวางตั้งแต่ภาคตะวันออก มาจนถึงภาคใต้ ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการสูญเสียพื้นที่ป่าชายเลนจึงได้ออกมาร่วมกันหาแนวทางจัดการด้วยตนเอง เป็นการจัดการป่าชายเลนโดยชุมชน เริ่มขึ้นครั้งแรกที่จังหวัดตรัง โดยสมาคมหยาดฝน (นพวรรณ ศิริเวชกุล, 2536)

เช่นเดียวกับชุมชนอ่าวป่าคลอก การลดลงของสัตว์น้ำในทะเลจนเกิดผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีพของประชาชนในชุมชนอย่างเห็นได้ชัดเจน นำมาสู่ความรู้สึกต่อปัญหาร่วมกันของคนในชุมชนและกลายเป็น “สำนึกร่วม” ของคนในชุมชนต่อปัญหาที่เกิดขึ้น นำมาสู่การเคลื่อนไหวทางสังคมในช่วงเวลาต่อมา ดังนั้น การจัดการป่าชายเลนโดยชุมชนเป็นฐาน จำแนกออกได้เป็น 2 กระบวนการ คือ การเรียนรู้ เปิดเผยข้อมูลในพื้นที่สาธารณะ และการรวมกลุ่มหาทางออก ดังนี้

2.1 การเรียนรู้ เปิดเผยข้อมูลในพื้นที่สาธารณะ

เมื่อประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอกประสบปัญหาจากการลดลงของสัตว์น้ำในทะเลที่สัมผัสได้ในวิถีชีวิตประจำวัน เช่น จับสัตว์น้ำได้จำนวนน้อยลง ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ และค้าขาย บางส่วนต้องหางานอื่นทั้งในและนอกชุมชนมาทำเสริม เป็นต้น จึงมีการพูดคุยกันตามสถานที่สาธารณะในชุมชน ได้แก่ ร้านน้ำชา ร้านขนมจีน วัด มัสยิด วงตีมน้ำตาลเมา วงตะตะกร้อ และศาลาที่พักบริเวณชายหาดท่าหลาก่อนลงหาปลาในทะเล เป็นต้น เพื่อเป็นการระบายความรู้สึก ขณะเดียวกันเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูล และหาทางออกในการแก้ไขปัญหา ระหว่างกันด้วย ดังการให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักในการสนทนากลุ่ม

“ชุมชนหมู่สองบ้านเรา บ้านเรามีบ้านห้วยนอนและบ้านตีนนอนปะปนกัน มากินน้ำเมา มาเล่นตะกร้อ การทำมาหากินมาจากข้างนอกไปจากอวนรุน อวนลาก พอบนบกพวกทำลายป่า พวก เผาถ่าน ต่อจากนั้นมีคนจับจองขายที่ให้นายทุนให้เผาถ่านในทะเลก็หายากขึ้น ไปทอดแหได้มากสักมือก็ไม่ถึง ทำให้คนต้องไปหางานทำที่อื่น จะหาทางเลช่วยเหลือครอบครัวไม่รอดแล้ว”

2.2 การรวมกลุ่มหาทางออก

การรวมกลุ่มหาทางออกจำแนกออกเป็น 2 ช่วงเวลา คือ ช่วงแรกเป็นการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมในลักษณะ “ร้อน ปะทะ รุนแรง” เช่น การชุมนุมประท้วง เข้ายึดรถแมคโครของนายทุนนาุ้ง ปิดถนน ยื่นหนังสือหน่วยงานของรัฐ เป็นต้น เมื่อสามารถจัดการกับปัญหาได้ระดับหนึ่ง จึงมีการปรับกลยุทธ์การเคลื่อนไหว ช่วงที่ 2 เป็นกลุ่มสร้างความมั่นคงในชีวิตให้กับประชาชนที่เคลื่อนไหวทางสังคมในลักษณะ “เย็น รอมชอม ประนีประนอม” ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวที่ไม่รุนแรง เรียนรู้และทำงานร่วมกันกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสวัสดิการ กลุ่มอาชีพ ฯลฯ โดยการสนับสนุนและส่งเสริมทั้งจากหน่วยงานของรัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน ดังนี้

2.2.1 กลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นการรวมตัวของประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก เพื่อเข้ามามีการจัดการกับนายทุนที่กำลังบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนและทะเลอ่าวป่าคลอก โดยชุมชนแห่งแรกที่จัดชนวนรวมตัวเคลื่อนไหวใน

ชุมชนอ่าวปากคลอง คือ ชุมชนบ้านบางลา เนื่องจากการบุกรุกป่าชายเลนเพื่อทำนาทุ่งของนายทุนที่ขยายมาจาก ตำบลเทพกษัตรี และ ตำบลเกาะแก้ว อำเภอเมืองภูเก็ต แต่ในหลังจากนั้น ชุมชนบ้านปากคลองได้เผชิญกับเรือประมงพาณิชย์ อวนลาก อวนรุน และการเข้ามาของนาทุ่งเช่นกัน จึงเกิดการรวมตัวกันเคลื่อนไหวในระดับชุมชนอ่าวปากคลอง ดังการให้สัมภาษณ์ของแกนนำชุมชนอ่าวปากคลอง “มันตื่น 2 เรื่อง คือ อวนรุนที่ปากคลอง ในระยะเดียวกัน แต่เรื่องป่าบางลาก่อน แต่เรื่องอวนรุน ปากคลอง อีกพื้นที่หนึ่ง คือ อ่าวทุ่ง รวม 3 หมู่บ้าน...”

ต่อมาเมื่อนาทุ่งได้ขยายตัวเข้ามายังชุมชนอ่าวปากคลอง ชาวประมงพื้นบ้านได้ระดมคนไปล้อมจับรถแม็คโฮนายทุนนาทุ่งที่กำลังเปิดพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อทำนาทุ่ง โดยต้องแบ่งคนออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งเฝ้ารถแม็คโฮ อีกกลุ่มหนึ่งไปแจ้งความที่สถานีตำรวจ และอีกกลุ่มทำหน้าที่เตรียมอาหารสำหรับเลี้ยงผู้มาช่วย จนกระทั่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอเข้ามาในพื้นที่ในอีกวันต่อมาเพื่อนำหลักฐานมายืนยันมีการบุกรุกป่าชายเลนจริง และทำการจับกุมผู้ที่เกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันทะเลอ่าวปากคลอง ซึ่งเป็นอู่ข้าว อู่น้ำ แหล่งทำมาหากิน เลี้ยงชีพของชาวประมงพื้นบ้านหลังจากนั้นได้ทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมประมงจับเรืออวนลากอวนรุน ดังคำสัมภาษณ์ของข้าราชการกรมประมงท่านหนึ่งที่เคยทำงานกับชุมชนว่า

“...ปากคลองเป็นอ่าวที่มีหญ้าทะเลอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นเป้าหมายของเรืออวนรุน ชาวบ้านเกิดการหวงแหนปกป้อง เพราะคนต่างถิ่นเข้ามาแย่งชิง แรกๆ ต่อสู้กันเอง เริ่มจากจับรถแม็คโฮ ชาวบ้านจับกันเอง ขับไล่เอง... นี่เป็นพื้นที่หนึ่งที่ค่อนข้างแรง กว่าจะได้มาต้องต่อสู้ เข้าเสี่ยง มีคนเสียชีวิต...”

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมในช่วงเวลาแรกนี้ ชุมชนใช้การเคลื่อนไหวแบบตรงไปตรงมา กับฝ่ายตรงข้าม ซึ่งผลจากการต่อสู้แบบนี้ ทำให้เริ่มมีการตอบโต้จากฝ่ายตรงข้ามที่มีความรุนแรงเพิ่มขึ้น เช่น สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลปากคลองคนหนึ่ง ถูกลอบทำร้ายสาหัส เนื่องจากสนับสนุนกลุ่มอนุรักษ์ เช่นเดียวกับ แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ คนสำคัญ คือ จรินทร์ ราชพล ถูกยิงเสียชีวิตขณะเก็บเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ เมื่อต้นปี พ.ศ. 2544

เหตุการณ์นี้นำมาสู่การทบทวนบทเรียนการต่อสู้ และยุทธวิธีการเคลื่อนไหวในช่วงที่ 2

2.2.2 กลุ่มสร้างความมั่นคงในชีวิตให้กับประชาชนในชุมชน ซึ่งเป็นผลจากการต่อสู้แบบตรงไปตรงมาในช่วงแรกจนเกิดการสูญเสียต่อชีวิต และทรัพย์สินของสมาชิก ทำให้มีการทบทวนบทเรียนการต่อสู้ที่ผ่านมา และนำมาสู่การขับเคลื่อนแบบ “เย็น รอมขอบ ประนีประนอม” มากขึ้น ดังคำให้สัมภาษณ์ของนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ทำงานคลุกคลีกับชุมชนมาตั้งแต่ต้น

“...เห็นปัญหาชัดๆ ตอนน้ำท่วม (จรินทร์ ราชพล) ตาย ถ้าเล่นกันแรงเกินยิ่งสูญเสียมากขึ้น ...ประสบการณ์ที่ผ่านมาเป็นบทเรียนให้เขา แต่ก่อนหน้านี้มีส่วนหนึ่งถอยไปบ้างแล้ว ขบวนการภายในก็ไม่ลงตัวทีเดียว ตอนนั้นมีออมทรัพย์ ธนากรข้าวสารแล้ว ถ้าใช้มาตรการเด็ดขาด กลุ่มจะขาดด้วย... นอกจากนั้นตอนไปประชุมสมพันธ์ประมงพื้นบ้านภาคใต้ ไปดูงานที่ต่างๆ เห็นตัวอย่างการเคลื่อนไหวที่อื่นว่ามีทั้งงานบู๊และประสาน...” สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ “ตอนที่เสียเจ้าติ่ม ชาวบ้านมีการหวาดระแวงกันมากที่สุด คนออกไปกันมาก มีการข่มขู่กันหมด ตรวจสอบแกนนำ...”

นอกจากนี้ จากการประเมินสถานการณ์ป่าชายเลนและทะเลอ่าวป่าคลอกในอนาคตการบุกรุกป่าชายเลน ทะเลอ่าวป่าคลอกเชื่อว่าจะหมดไปเสียทีเดียว โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่กำลังรุกคืบเข้ามาในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การมาทำการอนุรักษ์เพียงอย่างเดียว มานั่ง “เฝ้าทะเล” ที่ชายหาดกันเฉยๆ อาจทำให้สมาชิกถดถอยลง และไม่มีใครเฝ้าระวัง ดูแล ป่าชายเลนและทะเลอ่าวป่าคลอกต่อไป ดังคำสัมภาษณ์ของแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ “...ตอนนั้นตั้งกลุ่มอนุรักษ์ฯ กันมาได้ระดับหนึ่งแล้ว จึงมาคิดกันว่ามานั่งเฉยๆ เราไม่ได้อะไรเลย ก็เลยไปดูงานออมทรัพย์ที่เขาทำกัน...กลับมาเราก็ตั้ง และอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้”

เช่นเดียวกับ คำสัมภาษณ์ของนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน “พอเริ่มยื่นเรื่องอวรุณ เรื่องป่าได้ระดับหนึ่งแล้ว ก็คิดเครื่องมือต่อว่าจะทำอย่างไรทำให้พวกนี้ได้รวมตัวกันเรื่อยๆ ไม่เช่นนั้นมานั่งเฝ้าอย่างเดียว...ขณะเดียวกันงานแบบนี้เป็นผลประโยชน์ส่วนตัว เป็นเครื่องมือขยายฐาน เอาคนมาด้วย เอาคนในครอบครัวมาร่วมได้ด้วย เป็นเครื่องมือ...”

นอกจากนั้น การทำการอนุรักษ์ที่ผ่านมา เป็นการอนุรักษ์ที่ไม่ได้เชื่อมโยงกับชีวิตของคนที่ชัดเจน เพราะเป็นการอนุรักษ์เพื่อเก็บรักษาไว้เท่านั้น ทำให้ประชาชนส่วนหนึ่งรู้สึกว่าการอนุรักษ์ไม่มีความสำคัญกับตนเองมากนัก ดังคำสัมภาษณ์แกนนำชุมชน “ไม่ได้อนุรักษ์อย่างเดียว ห้ามทุกอย่าง ทำให้แนวหายไปเรื่อยๆ ดังนั้น จึงทำให้เกิดการท่องเที่ยวแก่ชุมชน”

ดังนั้น ในเวลานี้ ชุมชนจึงใช้ยุทธวิธีการเคลื่อนไหวแบบ “เย็น รอมชอม ประนีประนอม” โดยแกนนำชุมชนออกไปแสวงหาและแลกเปลี่ยนความรู้กับภายนอก เช่น การศึกษาดูงาน การประชุมสัมมนา การเสวนา และแลกเปลี่ยนความเห็นกับชุมชนที่ประสบปัญหาเดียวกัน หลังจากนั้นจึงมีการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อเชื่อมโยงกับความมั่นคงในชีวิตของประชาชน หรือเรียกว่า “การอนุรักษ์ที่กินได้” ได้แก่ การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสวัสดิการ กลุ่มอาชีพ กลุ่มเศรษฐกิจชุมชน กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กลุ่มเยาวชนฯ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ นอกจากรักษาสมาชิกเดิมที่เป็นแนวร่วมในยุคเคลื่อนไหวแล้ว ยังเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการขยายแนวร่วมของชุมชนด้วย นอกจากนั้นหน่วยงานของรัฐเข้ามามีการทำงานกับชุมชนมากขึ้น เช่น กรมป่าไม้ สนับสนุนการปลูกป่าชายเลนของชุมชน และยังสนับสนุนการจัดทะเบียนเป็นป่าชายเลนชุมชน กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และกรมประมง สนับสนุนและส่งเสริมการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำในทะเลอ่าวปาดลอก มหาวิทยาลัย นำความรู้ทางวิชาการมาสนับสนุน รวมทั้งการค้นคว้าวิจัยที่ชุมชนยังสามารถนำผลการวิจัยนี้ไปใช้อ้างอิงในการเคลื่อนไหวได้อีก จนทำให้ปัจจุบันชุมชนอ่าวปาดลอก เป็นชุมชนระดับแนวหน้าในจังหวัดภูเก็ต ที่หน่วยงานของรัฐให้การยอมรับ และมีหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา กลุ่มองค์กรต่างๆ เข้ามาศึกษาดูงาน ถ่ายทำสารคดี ทำกิจกรรมต่างๆ เสมอ

3. การจัดการป่าชายเลนร่วม (Co-Management)

Pomeroy, R.S., & Ahmad, M. (2006). กล่าวว่า การจัดการป่าชายเลนร่วมเป็นกระบวนการการจัดการที่ภาครัฐ เอกชน และประชาชน ร่วมกันรับผิดชอบ (responsibility) และอำนาจหน้าที่ (authority) ตลอดจน การให้คำปรึกษาหารือ และสิทธิในการจัดการทรัพยากร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดย

ความเสมอภาค ประสิทธิภาพ และความยั่งยืน ซึ่งไม่ใช่เป็นความรับผิดชอบ หรือ บทบาทหน้าที่ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ทุกส่วนที่เกี่ยวข้องต่างก็มีความ รับผิดชอบและอำนาจหน้าที่ด้วยกัน ที่ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ขึ้นอยู่กับการจัดความ สัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเหล่านั้น การจัดการร่วมมีความแตกต่างจาก การจัดการโดยชุมชนเป็นฐาน ที่การจัดการโดยชุมชนเป็นฐานให้ความสำคัญกับ ปัจจัยภายในชุมชนเป็นหลัก ขณะที่การจัดการร่วมให้ความสำคัญกับทุกส่วนของ สังคมทั้งระดับภายในและภายนอกชุมชน โดยเฉพาะ การจัดความสัมพันธ์ระหว่าง รัฐกับชุมชนในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วน หรือแนวร่วม และมุ่งไป โดยใช้ความไว้วางใจ (trust) เป็นเครื่องมือ ในการพัฒนาความร่วมมือดังกล่าว

ดังนั้น พื้นฐานความสำเร็จของการจัดการร่วม คือ การสร้าง ความเข้าใจร่วมกันในปฏิสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันในพื้นที่เป้าหมาย และบทบาทขององค์กรภายนอกในการแก้ไขปัญหา คือ การให้คำปรึกษา การส่งเสริมหรือการอำนวยความสะดวก การไกลเกลี่ย และ การตัดสินใจขาด และการพิจารณาโทษ และวิธีการพิจารณาแก้ไขปัญหา เริ่มต้นจาก การกำหนดประเด็นปัญหา การรวบรวมข้อเท็จจริง การค้นหาสาเหตุ การทำให้เกิด ทางเลือกในการแก้ไขปัญหา การเลือกวิธีการที่จะดำเนินการ และการประเมินผล การตรวจสอบ (โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเล (CHARM), 2548)

สำหรับการจัดการป่าชายเลนในชุมชนอ่าวปากคลอง ที่ผ่านมาชุมชน ความสำเร็จได้จากความร่วมมือกันของคนภายในชุมชนเป็นสำคัญ เนื่องจาก เห็นว่าพึ่งพาอาศัยหน่วยงานของรัฐไม่ได้ อย่างไรก็ตาม การทำงานในระยะหลัง มีหน่วยงานภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องกับประชาชนในชุมชนเกิดความไว้วางใจมาก ขึ้น และนำมาสู่การทำงานร่วมกันในบางกรณี นอกจากนี้ ถึงแม้จะสามารถจัดการ กับนายทุนนายกุ้ง และเรืออวนลาก อวนรุนได้ในระดับหนึ่งแล้ว ในปัจจุบันการ พัฒนากำลังขยายตัวเข้ามายังชุมชนอ่าวปากคลองอย่างต่อเนื่อง และเป็นอำนาจ ภายนอกที่เหนือกว่า ที่อาจเกินกำลังที่ชุมชนจะรับได้ เช่น นายทุนทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ระเบียบกฎหมายที่ประชาชนอาจจะเข้าใจไม่ถึง ฯลฯ เป็นต้น ดังนั้น ในสถานการณ์เช่นนี้ชุมชนจึงต้องอาศัยความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ

และหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องอื่น (stake holder) ในลักษณะการจัดการร่วมมากขึ้น ดังนี้

3.1 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชน

ในระยะเริ่มแรกการเคลื่อนไหวของชุมชน ชุมชนมองหน่วยงานของรัฐที่มีความหวาดระแวง ไม่จริงจังในการทำงาน ทำเพียงเพื่อให้ได้ผลงานแล้วไม่ได้ติดตามให้เกิดผลสำเร็จ และมีผลประโยชน์อยู่เบื้องหลัง โดยเฉพาะข้าราชการของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ดังเสียงสะท้อนของแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ฯ

“หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ถูก) บังคับลงมา ถ้าผู้ว่าฯ ไม่จี้ให้ลงมาคงไม่มีเข้ามา แต่ช่วงนั้นผู้ว่าฯ ให้ความสนใจ...ประมงรบก้นประจำ เฝืองต่อหน้าผู้ว่าฯ แก่เรียกประมงมาถามว่า ประมงมาอยู่ในภูเกิดทำงานไหม ถ้าทำให้ไปทำถ้าเข้ามาให้แจ้งกับผมก่อน”

อย่างไรก็ตาม เมื่อหน่วยงานของรัฐเหล่านี้ได้ลงมาทำงานกับประชาชนอย่างเต็มที่ มีความทุ่มเทในการทำงาน และสร้างผลงานเป็นที่ประจักษ์แก่ประชาชนในระยะเวลาหนึ่ง ทำให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นและไว้วางใจ และทำงานร่วมกับชุมชนตลอดมา ดังคำให้สัมภาษณ์ของข้าราชการท่านหนึ่ง

“ตอนแรกเขาผิดหวังแจ้งแล้วไม่ทำ ส่วนผมตรงไปตรงมา...ตอนแรกส่งเจ้าหน้าที่ไป ตอนหลังผู้กระทำให้ผิดมีขนาดใหญ่ขึ้น เจ้าหน้าที่ยังถูกเรืออวนรุนไล่ชน เลยคิดว่าทำแบบนี้อันตราย จึงขอไปยังผู้ว่าฯ ส่ง ดชต. เข้ามาช่วย ชาวบ้านมีกำลังใจมากขึ้น...ผมคลุกคลีกับชาวบ้านตลอด ใช้เวลาปีกว่าจนชาวบ้านไว้วางใจชาวบ้านเชื่อ เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน”

ในปัจจุบัน หน่วยงานของรัฐทำงานร่วมกับชุมชนได้มากขึ้น เริ่มมีการแบ่งงานกันทำ โดยการเฝ้าระวังเป็นหน้าที่ของประชาชนในชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทุกวัน ส่วนหน่วยงานจะสอบถามสถานการณ์ในพื้นที่เป็นระยะ เมื่อมีเหตุการณ์จึงจะเข้าไปในพื้นที่ ส่วนการฟื้นฟูหน่วยงานจะเตรียมนำพันธุ์สัตว์น้ำไปชุมชนดำเนินการเมื่อมีการปล่อยสัตว์น้ำ ขณะที่ชุมชนเป็นผู้เตรียมสถานที่คนช่วยเหลือ และอาหาร เครื่องดื่ม สำหรับผู้มาร่วมงาน สำหรับการอนุรักษ์หน่วยงานกำหนดเขตร่วมกับชุมชน เช่นเดียวกับชุมชนเป็นผู้ช่วยการเก็บข้อมูลสำหรับการทำวิจัยติดตามและประเมินผล

3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนกับชุมชน บริษัทเอกชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนในลักษณะการสนับสนุน โครงการ กิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่มีการนิยมทำกิจกรรมเพื่อสังคม หรือ CSR. มากยิ่งขึ้น ดังนั้นบริษัทเอกชนเหล่านี้จึงนำพนักงานของบริษัทมาทำกิจกรรมในชุมชนอ่าวป่าคลอกเสมอ เช่น การนำพนักงานของบริษัทมาทำกิจกรรมปล่อยปลา ปล่อยกุ้ง ปลูกป่าชายเลน การนำนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมในพื้นที่ป่าชายเลนของชุมชน การถ่ายทำสารคดีเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนและการจัดการป่าชายเลนอ่าวป่าคลอก และบริษัทท่องเที่ยวบางบริษัทในจังหวัดภูเก็ตนำนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศมาท่องเที่ยววิถีชุมชนและป่าชายเลนในชุมชนอ่าวป่าคลอกเสมอ ซึ่งเป็นการทำให้เป็น “การอนุรักษ์ที่กินได้” ไม่ใช่เก็บไว้ดูความสวยงามเพียงอย่างเดียว ดังผู้นำโครงการ CSR. ของบริษัทเอกชนแห่งหนึ่งกล่าวกับประชาชนในชุมชนอ่าวป่าคลอก เมื่อวันเดินทางมาทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนว่า “...ต้องการทำกิจกรรมเพื่อให้คนทั่วไปได้รับรู้และรักษาป่าชายเลน”

เช่นเดียวกับการเข้ามาของบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) เพื่อขับเคลื่อนโครงการ 84 ตำบลวิถีพอเพียงในตำบลป่าคลอก กว่าที่โครงการจะสามารถเกิดขึ้นในชุมชนได้ ใช้เวลาพอสมควร ดังคำสัมภาษณ์ของแกนนำชุมชนอ่าวป่าคลอก

“โครงการ 84 ตำบล ตอนแรกที่เราเข้ามาไม่ได้รับเลย เพราะไม่ได้ผ่านชุมชน ผ่านมาทาง อบต. ต่อมาเชิญกลุ่มต่างๆ มาพูดคุย ทำแผน 4 เดือน เป็นแผนการเรียนรู้ ศึกษาโครงการด้วย เดินสะเปะสะปะกันอีก 4 เดือน เรียนรู้กันเองจนเข้าใจกันได้...เราศึกษาโครงการนี้ว่าเป็นโครงการอะไร แล้วดูว่า ปตท. คิดอะไรอยู่...”

กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรอินทรีย์ เป็นอีกกลุ่มที่เป็นผลมาจากการร่วมมือกันทำงานกับบริษัท ปตท. ตามโครงการ 84 ตำบลวิถีพอเพียง จนทำให้เป็นกลุ่มที่เป็นที่รู้จักของสาธารณะ นอกจากมีกลุ่มคนเข้ามาศึกษาดูงานตลอดเวลาแล้ว ยังผลิตพืชผักอินทรีย์ขายกับผู้บริโภคทั้งภายในและนอกชุมชนสร้างรายได้ให้กับสมาชิกเป็นอย่างดี

3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับชุมชน เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีอำนาจหน้าที่ ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล มาตรา 67 (7) คุ้มครอง ดูแล และบำรุง

รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ได้กำหนดโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชายเลนไว้ในแผนพัฒนาของเทศบาลแล้ว ยังมีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งตำบลปาดลอก อำเภอถลาง จังหวัดภูเก็ต โดยให้มีหน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเข้ามา ร่วมรับผิดชอบเป็นคณะทำงาน และมีความเป็นเอกเทศ เป็นการทำงานในลักษณะการจัดการร่วม องค์ประกอบด้วย ฝ่ายองค์การบริหารส่วนตำบล มี รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลปาดลอก ประธานคณะทำงาน หัวหน้าส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ประมงจังหวัด ผู้อำนวยการสถานีสถาบันวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งทะเลและป่าชายเลน และกำนันตำบลปาดลอก ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 หมู่ที่ 4-7 ภาคประชาสังคม และองค์กรชุมชน ได้แก่ นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน ผู้แทนสภาเยาวชนมุสลิมสัมพันธ์ตำบลปาดลอก อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต ผู้แทนกลุ่ม เป็นต้น และภาคผู้แทนภาคธุรกิจในพื้นที่ ได้แก่ ผู้แทนผู้ประกอบการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ผู้แทนกลุ่มผู้เพาะเลี้ยงปลาในกระชัง ผู้แทนกลุ่มท่องเที่ยวทางทะเลอ่าวปอ เป็นกรรมการ และผู้อำนวยการศูนย์อนุรักษ์ฯ ที่ 5 เป็นกรรมการและเลขานุการ

คณะทำงานชุดนี้เป็นการเริ่มต้นการจัดการทรัพยากรร่วม (co-management) ระหว่างภาคที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมและองค์กรชุมชน โดยมีจุดเริ่มต้นจากการประชุมเครือข่ายทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่มีมาอย่างต่อเนื่อง ผู้เข้าร่วมประชุมต้องการเห็นผลในทางปฏิบัติของการทำงานร่วมกันในทุกภาคส่วนในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เป็นเจ้าภาพหลัก จากการสัมภาษณ์คณะทำงานฯ ทราบว่าตั้งแต่มีการแต่งตั้งคณะทำงานชุดนี้ เมื่อ พ.ศ.2553 มีการประชุมเป็นประจำอย่างน้อย 3 เดือนครั้ง หรือเร็วกว่านั้นขึ้นอยู่กับการมีประเด็นเร่งด่วนเข้ามาพิจารณาเพื่อให้คณะทำงานชุดนี้หาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยเฉพาะประเด็นร่วมที่ชุมชนไม่สามารถแก้ไขปัญหาด้วยตนเองได้ เช่น ข้อกฎหมายของ กรมประมง กรมป่าไม้ เป็นต้น เนื่องจาก กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ยังไม่มีกฎหมายเป็นของตนเอง ยังอาศัยกฎหมายของหน่วยงานเหล่านี้อยู่ และพบว่าบางเรื่องยังเป็น

อุปสรรคในการขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาเพราะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ

สรุปและการอภิปรายผล

1. สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยค้นพบว่า กระบวนการจัดการปายาเลนชุมชนอ่าวป่าคลอก มี 3 รูปแบบ คือ การจัดการโดยรัฐ การจัดการโดยชุมชนเป็นฐาน และการจัดการร่วม ดังนี้

1.1 การจัดการโดยรัฐ เป็นการจัดการปายาเลนที่เข้ามาแทนที่อำนาจของชุมชนที่จัดการปายาเลนโดยตนเองแบบดั้งเดิม โดยการออกกระเปียบกฎหมาย การมีนโยบายเชิงการพัฒนาเพื่อแปลงพื้นที่ปายาเลนตอบสนองการพัฒนาเศรษฐกิจในยุคทุนนิยม ได้แก่ การสัมปทานปายาเลน การส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ การส่งเสริมประมงพาณิชย์ และการท่องเที่ยว

1.2 การจัดการโดยชุมชนเป็นฐาน เป็นการจัดการปายาเลนที่เกิดขึ้นเนื่องจากชุมชนเห็นความล้มเหลวของการจัดการปายาเลนโดยรัฐข้างต้น จนทำให้ปายาเลนในชุมชนอ่าวป่าคลอกลดลงและส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีพของประชาชนในชุมชน จึงลุกขึ้นมาจัดการปายาเลนด้วยตนเอง เริ่มต้นจากการรวมตัวเป็นกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเพื่อเคลื่อนไหวเอาจัดการปายาเลนมาเป็นของชุมชน และการตั้งกลุ่มหรือกิจกรรมสร้างความมั่นคงให้กับประชาชนในชุมชน เพื่อให้เกิดการจัดการปายาเลนที่ยั่งยืน

1.3 การจัดการร่วม เป็นการจัดการปายาเลนร่วมกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นผลมาจากเมื่อชุมชนลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวจัดการปายาเลนด้วยตนเอง หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องได้ปรับตัวการทำงานกับชุมชน จนเกิดความไว้วางใจและทำงานร่วมกันได้ เช่นเดียวกับหน่วยงานภายนอกชุมชนอื่น เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน บริษัทเอกชน และสถาบันการศึกษา เข้ามาสนับสนุนการทำงานของชุมชน รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นองค์กรสำคัญในการเชื่อมโยงให้เกิดการจัดการปายาเลนร่วมระหว่างหน่วยงานต่างๆ ข้างต้น

2. การอภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยมีประเด็นอภิปรายผล 2 ประเด็น คือ ภาคส่วนสำคัญในการจัดการปายายเลนชุมชนอ่าวปากคลอง และกระบวนการจัดการปายายเลน ดังนี้

2.1 ภาคส่วนสำคัญในการจัดการปายายเลนชุมชนอ่าวปากคลอง

จากผลการวิจัยพบว่า การจัดการปายายเลนโดยชุมชนเป็นฐาน และการจัดการร่วม เป็นกระบวนการจัดการปายายเลนที่ทำให้การจัดการปายายเลนของชุมชนอ่าวปากคลองประสบผลสำเร็จ มีความยั่งยืน ทรัพยากรปายายเลนและสัตว์น้ำในทะเลกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง ความสำเร็จดังกล่าวนอกเหนือจากพลังของคนภายในชุมชนแล้ว ภาคส่วนภายนอกก็มีส่วนสำคัญทำให้เกิดผลสำเร็จ

จากผลการศึกษาพบว่า ภาคส่วนที่สำคัญที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ การขับเคลื่อนการจัดการ ปายายเลนชุมชนอ่าวปากคลองให้ประสบผลสำเร็จ คือ หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมประมง เป็นต้น นอกจากนั้นยังมี สถาบันการศึกษา บริษัทเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ภาคส่วนสำคัญที่เกี่ยวข้อง และขับเคลื่อนให้เกิดผลสำเร็จคือ นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ (ARR) ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกิดและเติบโตอยู่ในจังหวัดภูเก็ต ที่พัฒนามาจากกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดภูเก็ตในยุคคัดค้านการก่อสร้างโรงงานแทนทาลัมภ์ เมื่อ พ.ศ. 2529 และเป็นกลุ่มที่เคลื่อนไหวเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในจังหวัดภูเก็ต และมีกิจกรรมในภาคใต้ฝั่งตะวันตกมาโดยตลอด การเข้ามาของโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเล หรือ โครงการ CHARM-Coastal Habitats and Resources Management Project) ซึ่งเป็นโครงการในความร่วมมือระหว่างกรมประมงและประชาคมยุโรป ในระดับพื้นที่มีข้าราชการสำนักงานเกษตรจังหวัดเป็นผู้ช่วย ในช่วงเวลานี้ นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน จึงได้มีโอกาสเข้ามาช่วยทำงานในพื้นที่กับหน่วยงานรัฐ เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในพื้นที่มากกว่า เมื่อได้ทำงานร่วมกันจึงเกิดการยอมรับระหว่างกัน และทำงานร่วมกันมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ ในช่วงที่ชุมชนอ่าวป่าคลอกกำลังเคลื่อนไหวต่อสู้กับนายทุนนาุ้ง และเรือประมงพาณิชย์ แบบตาต่อตา ฟันต่อฟัน นักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นหน่วยงานภายนอกหน่วยงานแรกที่สามารรถเข้าไปทำงานกับกลุ่มประชาชนที่กำลังเคลื่อนไหวอยู่ได้ เนื่องจากในเวลานั้น กลุ่มประชาชนเหล่านี้ ไม่ไว้วางใจกลุ่มภายนอกกลุ่มใด เพราะถูกหลอกมาตลอด โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐ และเมื่อนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปทำงาน ก็ต้องอาศัยเวลาพิสูจน์ตัวเองด้วยผลงาน และความจริงใจเป็นปีกว่าจะได้รับการยอมรับ และหลังจากนั้น หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องขณะนั้น คือ กรมประมง ก็ส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปทำงานในพื้นที่ และต้องพิสูจน์ความจริงใจให้ชาวบ้านได้เห็นเช่นกัน จนสามารถเข้ามาทำงานร่วมกับชุมชนได้เป็นอย่างดี และเป็นการทำงานประสานกันระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานของรัฐ กับชุมชน โดยหน่วยงานของรัฐ ซึ่งในปัจจุบัน คือ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ที่มีหน่วยงานในพื้นที่ คือ ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ที่ 5 (ภูเก็ต) โดยองค์กรพัฒนาเอกชนทำหน้าที่ขับเคลื่อนกิจกรรมในชุมชนกับแกนนำชุมชน โดยศูนย์อนุรักษ์ฯ เป็นหน่วยงานสนับสนุน และบางครั้งทำงานร่วมกัน

นอกจากนั้น องค์กรพัฒนาเอกชนดังกล่าว ยังได้ทำงานร่วมกับสถาบันการศึกษาที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ เช่น โครงการ “ปัญญาบัตร” ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมการราช ซึ่งเป็นโครงการต่อยอดและแลกเปลี่ยนความรู้ให้กับแกนนำและสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ ในชุมชนอ่าวป่าคลอก ได้เรียนรู้องค์ความรู้จากต่างถิ่น ผ่านสื่อวีดิทัศน์ และฝึกปฏิบัติในบางกรณี ซึ่งนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นวิทยากรดังกล่าว

อย่างไรก็ดี ในปัจจุบัน บทบาทของนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มลดน้อยลง เนื่องจาก ชุมชนสามารถทำงานร่วมกับองค์กรอื่นๆ ได้มากขึ้น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ เทศบาลตำบลป่าคลอก เริ่มให้ความสำคัญกับชุมชนมากขึ้น และมีหน่วยงานภายนอกอื่นๆ เข้ามาสนับสนุนการทำงานของชุมชนเสมอ ทั้งโดยตรง และผ่านเทศบาลตำบลป่าคลอก เช่น โครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ตำบลป่าคลอก โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่กำหนดให้ตำบลป่าคลอกเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ทั้งตำบล ที่เชื่อมโยงกัน ซึ่งในระหว่างที่ผู้วิจัยกำลังเก็บข้อมูลนั้น อยู่ในช่วงเวลาเริ่มต้นโครงการ

2.2 กระบวนการจัดการป้าชายเลน

ผลการวิจัยพบว่าการจัดการป้าชายเลนในชุมชนอ่าวป่าคลอกมี 2 กระบวนการที่มีความเชื่อมโยงต่อเนื่องกัน โดยการจัดการโดยชุมชนเป็นฐานเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการโดยชุมชน ขณะที่การจัดการร่วมเป็นการจัดการในระยะต่อมาที่หน่วยงานของรัฐและชุมชนแบ่งบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบระหว่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากในบางกรณีชุมชนไม่สามารถจัดการด้วยตนเองได้ทั้งหมด จึงต้องอาศัยบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของหน่วยงานราชการ เช่น อำนาจหน้าที่ตามกฎหมายซึ่งยังเป็นของหน่วยงานราชการ แต่รัฐได้ถ่ายโอนอำนาจมาให้ชุมชนผ่านการรับรองการเป็น “ป้าชายเลนชุมชน” ที่ชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบในการดูแลรักษา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในท้ายที่สุดแล้วความเข้มแข็งของชุมชน หรือความสามารถของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญทำให้การจัดการป้าชายเลนโดยชุมชนไม่ว่าจะเป็นการจัดการป้าชายเลนโดยชุมชนเป็นฐาน และการจัดการร่วม ทั้งนี้เนื่องจากถ้าชุมชนไม่มีความเข้มแข็งในการจัดการ ไม่ทำตามบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบที่มีอยู่ และไม่ขยายผลให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น ในที่สุดบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบทั้งหมด หรือส่วนใหญ่กลับไปอยู่ที่หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง การจัดการป้าชายเลนก็กลายเป็นรูปแบบการจัดการโดยรัฐดังเดิม

นอกจากนั้น การจัดการโดยชุมชนเป็นฐาน และการจัดการร่วมไม่ได้เกิดขึ้นโดยฉับพลันทันด่วน แต่มีกระบวนการขับเคลื่อนที่ต้องใช้เวลาและการจัดความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในชุมชนและส่วนที่เกี่ยวข้อง กระบวนการเหล่านั้นอาจจะเริ่มต้นจากการที่ประชาชนในชุมชนประสบกับปัญหาอย่างหนัก จนเห็นผลกระทบที่ชัดเจนดังเช่นในชุมชนอ่าวป่าคลอก ที่ได้รับผลกระทบจากการเข้ามาของเรืออวนลากอวนรุน และนายทุนลากุ้งกุลาดำ จนการทำมาหากินในวิถีประจำวันในอ่าวป่าคลอก ไม่สามารถทำได้ปกติ จึงเริ่มมีการพูดคุย ระบายความรู้สึกระหว่างกันในพื้นที่สาธารณะต่างๆ ในชุมชน ทุกครั้งที่เจอกันในสถานที่ต่างๆ ในชุมชน จนเกิดความรู้สึกต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นร่วมกันกลายเป็นกระแสสังคมในชุมชน และมีแกนนำชุมชนออกมาชักชวน เคลื่อนไหวเพื่อหาทางแก้ไขปัญหา ทั้งการเรียกร้องให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง และที่สำคัญคือการ

พยายามหาทางแก้ไขปัญหาด้วยตนเองด้วยวิธีการ รูปแบบต่างๆ ที่ไม่มีความแน่นอนตายตัวขึ้นอยู่กับบริบทของชุมชนแต่ละแห่งและสภาพของแต่ละปัญหา แต่อย่างน้อยก็ต้องการกระตุ้นที่เป็นทางการ และกึ่งทางการเกิดขึ้น เช่น กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง บ้านป่าคลอก กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ “จากภูผาสู่ทะเล” บ้านบางโรง เป็นต้น และเพื่อให้สมาชิกของกลุ่ม และประชาชนในชุมชนเป็นแนวร่วมในการเฝ้าระวัง ดูแลป่าชายเลนด้วยตนเองกันต่อไป จึงมีการจัดตั้งกลุ่ม หรือกิจกรรมสวัสดิการต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ฯ ธนาคารข้าวสาร กองทุนเครื่องมือประมงฯฯ เป็นต้น กลุ่ม องค์กร หรือกิจกรรมเหล่านี้นอกจากช่วยยืดอายุให้ประชาชนในชุมชนได้อยู่ด้วยกัน ทำงานด้วยกันต่อไปแล้ว ยังสร้างความมั่นคงในชีวิตให้กับประชาชน และเป็นการเชื่อมโยงระหว่างประโยชน์ของป่าชายเลนกับการอนุรักษ์ ดังที่ชุมชนบ้านบางโรง เรียกว่า “การอนุรักษ์ที่กินได้”

3. ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยพบว่า การจัดการป่าชายเลนที่ประสบผลสำเร็จ คือ การจัดการโดยชุมชนเป็นฐานและการจัดการร่วมระหว่างรัฐกับชุมชน ดังนั้น ข้อเสนอในเชิงนโยบายคือ การแก้ไขปัญหาของชุมชนควรให้ความสำคัญกับการจัดการโดยชุมชนเป็นฐาน ขณะเดียวกันหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาทำงานกับชุมชนควรที่จะทำงานในลักษณะที่แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบระหว่างรัฐกับชุมชนในส่วนใดที่ชุมชนสามารถทำได้ ก็ควรให้ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการเอง ส่วนใดที่เกินความสามารถ กำลังทรัพยากรของชุมชน หน่วยงานของรัฐจึงเข้ามาสนับสนุน แต่ทั้งนี้ชุมชนยังต้องเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (CHARM). (2548). **คู่มือการจัดการร่วม**. กรุงเทพฯ: โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง (CHARM).
- โครงการป่าชายเลนเพื่ออนาคต. (2555). **รายงานการสัมมนาแลกเปลี่ยนความรู้ระดับชาติ เรื่องการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง**. กรุงเทพฯ: โครงการป่าชายเลนเพื่ออนาคต (ประเทศไทย) Mangroves for the Future.

- นพวรรณ สิริเวชกุล. (2536). ชนมุสลิมกับการอนุรักษ์ป่าชายเลน. **สยามอารยะ**, 2 (7), 124-127.
- นพรัตน์ บำรุงรักษ์. (2542). ป่าชายเลนในภาคใต้. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 9**. (หน้า 4529-4546). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- นครินทร์ อาสะวีย์. (2551). **เรื่องเล่าของ “คนป่าคลอก” ท่ามกลางกระแสคลื่นที่โหมกระหน่ำ**. สงขลา: ชานเมืองการพิมพ์.
- นิติติ เรื่องพวนิช. (2548). **ป่าและการป่าไม้ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
- มูลนิธิโกลคิมทอง. (2537). **ปาฐกถามูลนิธิโกลคิมทอง ครั้งที่ 20 ประจำปี 2537 “คนภูทะเล” พิศนัฐ ชาญเสนาะ**. [ม.ป.ท.]: มูลนิธิโกลคิมทอง.
- สนิท อักษรแก้ว. (2542). **ป่าชายเลน-นิเวศวิทยาและการจัดการ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP). (2548). **รายงานสถานการณ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เล่มที่ 1 ป่าชายเลน**. กรุงเทพฯ: สำนักงาน.
- สุจารี ไชยบุญ. (2554). **แลภูเกิด ในยุคอุตสาหกรรมไร้ปล่องควัน**. ภูเก็ต: องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ.
- อยุทธิ์ นิสสภา, สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล และสมศักดิ์ บรรณธรรมรัตน์. (2545). **องค์กรและกฎหมายสำหรับวางแผน และการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสานระหว่างป่าชายเลนและการทำนาถั่ว ในเขตแหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**, 8(1), 17-31.
- Nickerson, D.J. (Ed.). (1998). **Community-based Fisheries Management in Phang-nga Bay, Thailand**. Proceeding of the National Workshop on Community-based Fisheries Management organized by the Department of Fisheries of Thailand, FAO and the Bay of Bengal Programme, Thailand, 14-16 February 1996, FAO Regional Office for Asia and The Pacific, Bangkok, Thailand.

-
- Pomeroy, R.S., & Ahmad, M. (2006). **Fisheries and Coastal Resources Co-management in Asia: Selected Results from a Regional Resources Project**. Malaysia: World Fish Center.
- Western, D., & Wright, R.M. (1994). The Background to Community-based Conservation. In Strum, S.C. associate (Eds). **Natural Connections Perspective in Community-based Conservation**. USA: Island Press.